

УДК 021.1:502/504

Євгенія Гуренко,

молодший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9697-6507>

проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: genadinike@gmail.com

Актуалізація та консолідація екологічної тематики в Рубрикуаторі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

За останнє півстоліття охорона довкілля перетворилася в глобальну проблему сучасності, яка вимагає постійної до себе уваги, у т. ч. і створення всеосяжної системи екологічної інформації. Саме це і зумовлює **актуальність** порушеної теми. При **викладі основного матеріалу дослідження** обґрунтовується необхідність методичного розроблення та практичного втілення науково-довідкового апарату, який зв'яже між собою всі розділи Рубрикуатора НБУВ, що мають стосунок до екологічних проблем. З цією метою відповідно до змісту та структури сучасної (прикладної) екології та згідно з моделлю семантичної мережі класифікації (СМК) запропоновано оновлений розділ «Б1 Екологія» як єдину точку доступу до бібліотечних ресурсів з екологічної тематики. У **висновках** констатується, що у зв'язку з кризовою екологічною ситуацією в Україні, збільшенням потоку документів з екологічної проблематики, складністю їх систематизації, зростанням читачького інтересу до такої інформації консолідація екологічної тематики в Рубрикуаторі НБУВ лише поглиблюватиметься.

К л ю ч о в і с л о в а: Рубрикуатор НБУВ, екологічна інформація, рубрикація сучасного знання з екології, прикладна екологія, семантична мережа класифікації.

Актуальність проблеми. Питання охорони навколишнього середовища актуальні як для всього світу, будь-якого регіону планети, так і для кожної людини. Адже йдеться про здоров'я і благополуччя не тільки нинішнього, але і майбутніх поколінь людей.

Починаючи з останньої третини ХХ ст., охорона довкілля поступово перетворюється на глобальну проблему сучасності. 1972 р. у рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН) була розроблена Програма із захисту навколишнього середовища UNEP, покликана координувати міжнародне співробітництво у галузі екологічної безпеки. У підсумкових документах Конференції ООН з довкілля і розвитку (Стокгольм, 1992; Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) наголошується на актуальності створення всеосяжної системи екологічної інформації.

В Україні екологічна ситуація визнана кризовою, тому проблеми охорони довкілля постають з особливою гостротою. Подолання цієї кризи неможливе без загальної поінформованості населення про стан природного середовища, розроблення конкретних заходів з виховання екологічної культури кожної люди-

ни. Вирішення екологічних проблем в нашій країні великою мірою залежить від розвитку інформаційного простору.

1998 р. у м. Орхус (Данія) Європейською Економічною Комісією Організації Об'єднаних Націй була ухвалена конвенція про доступ громадськості до інформації, про участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, більш відома як Орхуська конвенція. Україна підписала цей документ. Він гарантує кожній людині право на доступ до достовірної інформації про стан довкілля.

Одним з основних джерел інформації сьогодні став Інтернет. Проте, з усієї маси відомостей навіть фахівцям складно вибрати дійсно потрібну, вичерпну та науково-обгрунтовану інформацію. У цій справі першими помічниками виступають бібліотеки, які протягом свого існування зібрали величезні фонди систематизованих наукових документів, у т. ч. й присвячених екологічним проблемам. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського вже тривалий час проводиться науково-дослідна робота з розроблення архітектури та інформаційної технології «Національної електронної бібліотеки України», зокрема її лінгвістичного забезпечення [6]. Електронна бібліотека при НБУВ сьогодні володіє найбільшим фондом документів з природничих наук, має всі можливості бути центром екологічної інформації в країні.

Мета статті – обгрунтувати необхідність удосконалення систематизації документів у екологічному розрізі Рубрикуатора НБУВ.

Результати дослідження. Останнім часом у зв'язку зі стрімким наростанням потоку документів з екологічної тематики істотно загострюється проблема їхньої наукової систематизації. Хоча не останню роль у цьому процесі відіграє перманентне розширення самого поняття екології: від біологічної дисципліни до її сучасного тлумачення як комплексу наук. Екологія як наука постійно розвивається, особливо у своєму прикладному сегменті. Її понятійний, теоретичний, методичний апарат ще не сформувався. Нині тривають дискусії навіть про основний об'єкт вивчення екології [7]. Немає загально визнаної структури екологічних дисциплін. Складність систематизації великою мірою зумовлюється і відсутністю цілісного, консолідованого підходу до теми екології у Рубрикуаторі НБУВ.

Як ми знаємо, Рубрикуатор НБУВ розпочинається міждисциплінарним розділом А, в якому виділена рубрика «А7 Глобальні проблеми сучасності. Екологія». Тут концентруються документи, які стосуються найважливіших проблем людства: необхідність збереження миру на Землі; подолання бідності і відсталості, демографічна проблема, ліквідація небезпечних хвороб. Зміст цієї рубрики відображає глобальні цілі Сталого розвитку, ухвалені на історичному Саміті ООН у вересні 2015 р. на 2016–2030 рр. Сім цілей тут стосуються екологічної безпеки.

Рубрика А7 має лише одну підрубрику: «А73 Система проблем «суспільство – природа». «Екологія», яка у свою чергу, ділиться на «А732 Урбоекологія» і «А733 Ноосфера».

Безпосередньо питанням екології присвячені рубрики «Б1 Охорона природи. Екологія» та «Б2 Природокористування» розділу «Б Природничі науки». Підрубрики цих рубрик утворюються шляхом приєднання до індексу Б1 типових ділень в/я. При цьому назви підрубрик та їх наповнення не відповідають змісту типових ділень, за допомогою яких утворені ці підрубрики. Означена методика побудови рубрики, на наше переконання, не здатна створити апарат для систематизації документів з такої широкої галузі знань, в яку перетворилася сучасна екологія.

Аналіз тематичного наповнення рубрик «А73 Система проблем «суспільство – природа». Екологія» і «Б1 в05 Наука та суспільство «Охорона природи. Екологія» показав, що вони ідентичні. Майже всі документи однієї рубрики продубльовані в іншій, а також у рубриці «С5*63 Соціальна екологія» розділу соціології. Рубрика «А733 Ноосфера» дублює рубрику «Е0*807*22 Еволюція біосфери. Ноосфера» розділу біології. Такий стан справ створює певну розірваність екологічної тематики та надмірно захаращує Рубрикатор НБУВ, ускладнюючи для читачів пошук необхідної літератури. На нашу думку, у рубриці А7 необхідно збирати лише загальні документи, які стосуються найважливіших проблем людства загалом та України зокрема. Наприклад такі, як Національна доповідь Уряду України від 15 вересня 2017 р.: «Цілі Сталого розвитку: Україна».

А взяти урбоекологію як науку про взаємозв'язки двох систем – міської (її соціальної, технічної, енергетичної, інформаційної, адміністративної підсистем) і природної. Вона нині є розділом екології [5]. Але ж цілком очевидно, що за своїм смисловим змістом вона виходить за рамки природничих наук. Тому підрубрику А73 слід залишити у такому вигляді: «А73 Урбоекологія».

Структуру рубрик «Б1 Охорона природи. Екологія» і «Б2 Природокористування» необхідно змінити відповідно до змісту та структури екології як науки.

В структурі сучасної екології виділяють такі основні напрями: загальна, спеціальна та прикладна екологія [3].

Загальна екологія вивчає закономірності взаємин живих організмів між собою і з оточуючим їх середовищем, організацію, функціонування популяцій, біоценозів, екосистем, біосфери. Це один з фундаментальних розділів біології. Він охоплює факторіальну екологію (аутекологію), екологію надорганізмових біосистем, екологію популяцій (демекологію), екологію угруповань або біоценологію (синекологію), екологію екосистем або біогеоценологію, біосферологію. Всі ці дисципліни досить повно представлені в рубриці «Е0*80 Загальна екологія» розділу «Е Біологічні науки» Рубрикатора НБУВ. Практично так само (але не настільки детально) представлена загальна екологія і в системі УДК, за винятком рубрики «Е0*807 Біосфера». В УДК біосфера віднесена до природних ресурсів навколишнього середовища. У цьому сенсі поняття біосфери дійсно виходить за рамки біології. Однак, у структурі загальної екології, як і структурі розділу «Е0*80 Загальна екологія», чітко простежується наростаюча масштабність: «популяція» – «біоценоз» – «біогеоценоз, екосистема як основна

структурна одиниця біосфери» – «біосфера як глобальна планетарна екосистема [2]». Без цієї рубрики розділ «Е0*80 Загальна екологія» буде незавершеним. Варто відзначити, що біосфера не вкладається в рамки лише природних ресурсів, адже і людина є часткою біосфери.

Крім того, рубрика «Е0*807 Біосфера» завдяки своїй структурі дає можливість найповніше відобразити літературу з вчення В. І. Вернадського про біосферу і її еволюцію в ноосферу (саме поняття «ноосфера» по своїй широті виходить за рамки природничих наук, насамперед в область філософії), а також теорії біогеохімічної циклічності як основи вчення В. І. Вернадського про біосферу. Сюди ж увійшла хімічна екологія – наука про хімічні взаємодії між живою і неживою природою – важлива складова цієї теорії.

Рубрику «Антропогенний вплив на біосферу», на наш погляд, потрібно винести за рамки біології і передати до розділу «Загроза навколишньому середовищу», що цілком відповідає міжнародній системі УДК.

Предметом вивчення спеціальної екології є екологія тварин, екологія рослин, екологія мікроорганізмів тощо, тобто вона займається вивченням екології конкретних систематичних (таксономічних) груп організмів. Розділам спеціальної екології відповідають рубрики «Е60*80», «Е50*80» та «Е40*80» біологічного розділу Рубрикуатора НБУВ і аналогічні їм рубрики таблиць УДК. І тут проблем з систематизацією документів не виникає.

Прикладна екологія – цілий комплекс дисциплін, пов'язаний з різними галузями людської діяльності та взаємовідносинами між суспільством і природою. Вона формує екологічні критерії економіки, досліджує механізми антропогенних впливів на природу та оточуюче людину середовище, стежить за якістю цього середовища, обґрунтовує нормативи раціонального використання природних ресурсів, здійснює екологічну регламентацію господарської діяльності, контролює екологічну відповідність планів та проєктів, розробляє технічні засоби охорони довкілля та відновлення порушених людиною природних систем [1].

Її представники досліджують такі основні аспекти життєдіяльності людини: охорону навколишнього середовища, забезпечення техногенної безпеки біосфери, раціональне використання та відновлення природних ресурсів (раціональне природокористування) [4]. Охорона навколишнього середовища – це сукупність державних, адміністративних, правових, економічних, соціальних заходів, спрямованих на обмеження негативного впливу людської діяльності на довкілля.

Отже, визначивши зміст та структуру екології як науки, ми з'ясували, що її фундаментальні розділи – загальна та спеціальна екологія – є розділами біології. Таким чином, теоретичною базою розділу Б1 стає саме прикладна частина цієї науки. Слово «прикладна», як правило, опускається. Уся сучасна екологія, по суті, є прикладною.

Далі, згідно із існуючою моделлю семантичної мережі класифікації (СМК) [7], спробуємо скласти ієрархічну схему розділу. Асоціативні зв'язки між поняттями галузі прикладної екології закріпимо за допомогою посилань «див. також» (дотримуючись відповідності розділу «502/504» таблицям УДК) [8].

Б1 Екологія

Б11 Охорона та захист природи в цілому. Навколишнє середовище та суспільство

Взаємодія, взаємозалежність навколишнього середовища та суспільства. Поінформованість про навколишнє середовище

Див. також:

C5*63 Соціальна екологія

Б111 Організація та управління природоохоронної роботи. Економічні основи природоохоронної діяльності у світі, в Україні

Екологічний моніторинг

Див. також:

U010.28 Екологічні проблеми сучасної економіки. Біоекономіка

U528 Світова економіка охорони навколишнього середовища

U582.8 Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища

U9(4УКР)28 Економіка охорони навколишнього середовища в Україні

Б112 Законодавчі, адміністративні, соціальні природоохоронні заходи у світі, в Україні

Див. також:

E0*88(45УКР) к1 Охорона живої природи в Україні. Законодавчі та директивні матеріали

X916.33 Міжнародноправова охорона природи

X915.212.028.3-3 Рада управляючих програми ООН з питань проблем навколишнього середовища

Б113 Контроль якості навколишнього середовища. Контроль забруднення

Див. також:

E0*881 Біологічний моніторинг

Б113.1 Контроль і управління якістю атмосферного повітря

Див. також:

D232.2 Хімічний склад атмосфери

Б113.2 Контроль забруднення вод Світового океану

Див. також:

E0*820*881 Біологічний моніторинг водних екосистем

Б113.3 Контроль і управління якістю ґрунтів

Б114 Заповідна справа і міжнародне співробітництво у галузі охорони природи

Див. також:

E0*88 Охорона живої природи

E0*88 л64 Природні території, які охороняються: заповідники, заказники, національні парки

E0*88(45УКР) л64 Заповідна справа в Україні. Природно-заповідний фонд України

E0*884 Рідкісні біологічні види

E0*884 я2 «Червоні» книги

E0*884(45УКР) я2 «Червона» книга України

**Б12 Рациональне використання та відновлення природних ресурсів
Рациональне природокористування****Див. також:**

*E0*882 Охорона, рациональне використання і відновлення біологічних ресурсів*
U010.281 Економічна організація виробництва та обмеженість ресурсів
U049(4УКР)1 Природні умови та природні ресурси. Економіка природокористування в регіонах України

U528.1 Економічне регулювання рационального природокористування у світі
U9(4УКР)281 Економічне регулювання рационального природокористування в Україні

Б121 Контроль за вживанням, нормуванням ресурсів**Див. також:**

U50-553.81 Економія сировини та матеріалів у світі
U9(4УКР)0-553.81 Економія сировини та матеріалів в Україні

Б122 Заходи щодо відновлення, рятування ресурсів. Безвідходні та маловідходні технології**Див. також:**

L362.09 Радиоактивні відходи та їх використання
H761.204 Очищення стічних вод
H931.103 Знешкодження і знищення твердих відходів і сміття
U9(4УКР)0-553.84 Використання відходів. Утилізація відходів в Україні
U9(4УКР)0-554.081 Рациональне використання енергоресурсів в Україні

**Б13 Антропогенний вплив на біосферу. Екологічна безпека в цілому
Техноекологія. Інженерна екологія****Див. також:**

Ж692 Промислова екологія

Б131 Екологічна хімія**Див. також:**

*E0*801.1-64 Хімічні фактори середовища*

Б132 Фізична екологія. Радиоекологія**Див. також:**

*E0*801.1-63 Фізичні фактори середовища*
*E0*801.1-632.7 Вплив шуму на організми*
*E0*801.1-652.15 Радиоекологія*

Б133 Генетичне забруднення**Див. також:**

*E0*440.45 Генетична інженерія*
*E0*441.226 Мутагенез*
*E0*441.226*801.3 Біологічні фактори мутагенеза*

Б134 Руйнування озонового шару. Глобальне потепління. «Парниковий» ефект**Див. також:**

D247.6 Зміни і коливання кліматів

Висновки. Оновлений розділ «Б1 Екологія» Рубрикатора НБУВ зможе тематично зв'язати та координувати всі дотичні до екології розділи, що дозволить йому стати єдиною точкою доступу до ресурсів з екологічної тематики. А користувач бібліотеки матиме змогу знайти всі документи з екологічної тематики які відповідають його пошуковому запиту, а також отримати інструмент пошуку у тематично пов'язаних розділах. Робота щодо удосконалення розділу має продовжуватися, з огляду на перманентну потребу реагування на розвиток екології як науки та наукової організації відповідної літератури.

Список бібліографічних посилань

1. Акимова Т. А., Хаскин В. В. Экология. *Человек – Экономика – Биота – Среда*. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. С. 20–21.
2. Вернадский В. И. *Биосфера и ноосфера*. М. : Наука, 1989. С. 139–146.
3. Волошина Н. О. *Загальна екологія та неоекологія*: навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 13–15.
4. Запольський А. К., Салюк А. К. *Основи екології* : підручник / за ред. К. М. Ситника. Київ : Вища школа, 2001. С. 7–18, 109–143.
5. Кучерявий В. П. *Урбоекологія*. Львів : Світ, 2001. С. 11.
6. Лобузін К. В. *Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах* / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. С. 7, 46–80.
7. Розенберг Г. С. *Общая и прикладная экология*: учеб. пособие. Самара; Тольятти : Изд-во Самар. гос. экон. ун-та, 2016. С. 5.
8. *Універсальна десяткова класифікація (УДК). Основна таблиця* : пер. з англ. / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова»; підгот. М. Й. Ахвердова [и др.]. Київ : Кн. палата України, 2008. С. 18–20.

References

1. Akimova, T. & Khaskin, V. (2015). *Ekologiia. Chelovek-Ekonomika-Biota-Sreda* [Ecology. Human-Economy-Biome-Environment]. (Pp. 20-21). Moscow, Russia: Unity-Dana. [In Russian].
2. Vernadskii, V. (1989). *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere]. Moskow, Russia: Nauka. 139-146. [In Russian].
3. Voloshyna, N. (2015). *Zahalna ekolohiia ta neokolohiia* [Ecology and Neocology]. (Pp. 13-15). Kyiv, Ukraine: National Pedagogical Dragomanov University. [In Ukrainian].
4. Zapolskyi, A. K. & Saliuk, A. K. (2004). *Osnovy ekolohii* [Fundamentals of Ecology]. (Pp. 7-18, 109-143). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Kucheriavyi, V. P. (2011). *Urboekolohiia* [Urban ecology]. Lviv, Ukraine: Svit. [In Ukrainian].
6. Lobuzina, K. V. (2010). *Bibliotechni klasyfikatsii v suchasnykh informatsiinykh servisakh* [Library classification of modern information services]. (Pp. 7, 46-80). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Rozenberg, G. (2016). *Obshchaia i prikladnaia ekologiia* [General and Applied Ecology]. Samara, Russia. [In Russian].
8. (2008). *Universalna desiatkova klasyfikatsiia (UDK)* [Universal Decimal Classification (UDC)]. (Pp. 18-20). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Yevheniia Hurenko,

Junior Researcher, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9697-6507>, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

UPDATING AND CONSOLIDATION OF THE ECOLOGICAL TOPIC
IN THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE RUBRICATOR

Relevance of the research topic. Since the last third of the XX century, environmental protection has gradually become a global problem. In 1972, the United Nations Environment Program (UNEP) was developed to coordinate international cooperation in the field of environmental security. The United Nations conferences on Environment and Development (Stockholm, 1992; Rio de Janeiro, 1992), the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, 2002) in their final documents noted the urgency of creating a comprehensive system of environmental information. In Ukraine, the environmental situation is recognized as a crisis, so the problem of environmental protection is especially acute. Overcoming the crisis is impossible without the general awareness of the population about the state of the environment, education of ecological culture of each person. The article considers the issue of accessibility of ecological information to the people, in particular the environmental resources of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU). **Problem statement.** The demand for environmental information, large flow of documents, complexity of their systematization and the ever-increasing demands of readers have necessitated the methodological development and practical implementation of the scientific reference apparatus, which will link all sections of the VNLU Rubricator related to environmental issues. For this purpose, in accordance with the content and structure of modern (applied) ecology and according to the model of the semantic classification network, an updated section entitled «B1 Ecology» is proposed as a single point of access to library resources on environmental issues. **Practical significance.** The reader will receive a search tool in thematically related sections and will be able to find all documents on environmental issues that match his search query.

Keywords: VNLU Rubricator, ecological information, modern ecology, applied ecology, semantic classification network.

Vernadsky National Library of Ukraine,
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: genadinike@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 21.12.2020.